

Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта

Махсус Таълим Вазирлиги

Бухоро давлат университети

Педагогика факультети

Муסיкий таълим йўналиши

**“МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ”
фанидан**

КУРС ИШИ

Мавзу: Жумбоқ кўчаси.

Бажарди:

4-М гуруҳ талабаси Р.Хўжаев

Текширди:

Ўқитувчи Ж.Т.Ярашев

БУХОРО-2016

Режа:

Кириш

- 1. Таълимнинг замонавий технологиялари**
- 2. Интерфаол метод технологияси ва уларнинг тавсифи**
- 3. “Жумбоқ кўчаси” мутоди**

Хулоса.

Фойдаланилган адабиётлар.

Кириш

Республикада таълим-тарбия жараёни билан боғлиқ ўзгаришлар таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, уни миллий руҳ билан суғориш, самарали анъанавий услубларни сақлаб қолган ҳолда янгиларини яратиш ва амалиётда қўллаш борасида олиб борилаётган ишларга боғлиқ. Бу йўналиш кенг камровли бўлиб, мазмунан такомиллашиб бормоқда. Таълимда янги педагогик технологияларни қўллаш таълимнинг бутун жараёнини аниқ режа асосида ташкил қилиш ҳамда ўқув жараёнини мақсадга кўра индивидуаллаштиришни назарда тутди.

Таълим тизимининг фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳалари билан интеграциялашувига эришувини таъминлашни бугунги куннинг долзарб муаммоси сифатида кун тартибига қўйилиши бу борада муайян вазифаларни амалга оширишни тақозо этмоқда. Таълим мазмунини тубдан янгилаш, уни илғор қарашлар билан бойитишга эришиш, таълим-тарбия жараёнининг сифат ва самарадорлигини таъминлаш ана шундай вазифалар сирасига киради.

Ривожланган мамлакатлар илмий-педагогик тажрибаси, мамлакатимизда илмий-методик изланишлар олиб борган ва бораётган педагог-олимлар илмий-методик хулосаларининг кўрсатишича, замонавий таълим мазмуни, методлари ва воситаларини ўз ичига қамраб олган янги педагогик технологиялар қўйилган мақсадга эришишга кафолат беради.

Республика Президенти Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишда қуйидаги фикрларга алоҳида эътибор бериш лозимлигини таъкидлади: "Янги дарсликларни, замонавий педагогик ва ахборот технологияларини ўз вақтида ишлаб чиқиш ва жорий этишни таъминлашни алоҳида назоратга олиш зарур"[9].

Малакали кадрларни тарбиялаш узоқ муддатли, мураккаб жараён бўлиб, ушбу жараённинг муваффақиятли якунланиши юқори самарадорликка эга бўлган ўқитиш технологияларини таълим жараёнига қўллашни ва кенг

кўламли ахборотлардан фойдаланишда тезкорликка эришишни тақозо этади.

Ушбу мақсадларнинг ижобий натижага эга бўлиши, энг аввало, ёш авлодга илмий билим асосларини пухта ўргатиш, уларда кенг дунёқараш ҳамда тафаккур кўламини ҳосил қилиш, маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш борасидаги таълимий-тарбиявий ишларни самарали ташкил этишга боғлиқдир. Зеро, юртнинг порлоқ истиқболини яратиш, унинг номини жаҳонга кенг ёйиш, улуғ аجدодлар томонидан яратилган миллий-маданий меросни жамиятга намоёниш этиш, уларни бойитиш, мустақил Республикамизнинг ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олишини таъминлаш ёш авлодни комил инсон ҳамда малакали мутахассис қилиб тарбиялашга боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессияси (1997 йил 29 август)да қабул қилинган ҳамда бугунги кунда ғоялари амалиётга кенг кўламда муваффақиятли татбиқ этилаётган Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» мазмунида баркамол шахс ва малакали мутахассисни тарбиялаб вояга етказиш жараёнининг моҳияти тўлақонли очиб берилгандир. Малакали кадрлар тайёрлаш жараёнининг ҳар бир босқичи таълим жараёнини самарали ташкил этиш, уни юқори босқичларга кўтариш, шу билан бирга жаҳон таълими даражасига етказиш борасида муайян вазифаларни амалга оширишни назарда тутиши лозим. Чунончи, мазкур жараённинг учинчи босқичи (2005 ва ундан кейинги йиллар)да «... таълим муассасаларининг ресурс, кадрлар ва ахборот базаларини янада мустаҳкамлаш, ўқув-тарбия жараёнини янги ўқув-услубий мажмуалар, илғор педагогик технологиялар билан тўлиқ таъминлаш» каби долзарб вазифалар ижобий ҳал этилмоғи зарур.

Мазкур вазифаларнинг муваффақиятли ҳал этилишида яна бир омилнинг мавжудлиги, яъни узлуксиз таълим тизими ходимлари, педагог-ўқитувчиларнинг замонавий таълим технологиялари моҳиятидан хабардорликлари ҳамда уларни таълим жараёнида самарали қўллай

олишлари, шунингдек, таълим жараёнини ташкил этишга нисбатан ижодий ёндашувнинг қарор топиши муҳим аҳамият касб этади.

Педагогик технология (ПТ) баркамол инсонни шакллантиришни кафолатловчи жараёни ташкил қилишнинг илмий-услубий асоси бўлиб хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан педагогик технология таҳсил олувчини мустақил мутолаа қилиш, билим олиш, эркин фикрлай олишга ўргатишни кафолатлайдиган жараёндир.

Ушбу методологик аспект юқорида қайд этилган вазифаларнинг ижобий ечимини топишга йўналтирилганлиги билан аҳамиятлидир.

ТАЪЛИМНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни таҳсил олувчиларга етказиб бериш, уларда маълум фаолият юзасидан кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш, шунингдек, таҳсил олувчилар фаолиятини назорат қилиш, улар томонидан эгалланган билим, кўникма ҳамда малакалар даражасини баҳолаш ўқитувчидан юксак педагогик маҳорат ҳамда таълим жараёнига нисбатан янгича ёндашувни талаб этади.

Педагогик технология ўз моҳиятига кўра субъектив хусусиятга эга, яъни, ҳар бир педагог таълим ва тарбия жараёнини ўз имконияти, касбий маҳоратидан келиб чиққан ҳолда ижодий ташкил этиши лозим. Қандай шакл, метод ва воситалар ёрдамида ташкил этилишидан қатъи назар педагогик технологиялар:

- педагогик фаолият (таълимтарбия жараёнининг) самарадорлигини ошириши;
- ўқитувчи ва таҳсил олувчилар ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтириши;
- таҳсил олувчилар томонидан ўқув предметлари бўйича пухта билимларнинг эгалланишини таъминлаши;
- таҳсил олувчиларда мустақил, эркин ва ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантириши;
- таҳсил олувчиларнинг ўз имкониятларини рўёбга чиқара олишлари учун зарур шартшароитларни яратиши;
- педагогик жараёнда демократик ва инсонпарварлик ғояларининг устуворлигига эришишни кафолатлаши зарур.

Педагогик технологиялардан мажбуран фойдаланиш мумкин эмас. Аксинча, тажрибали педагоглар томонидан асосланган ёки улар томонидан қўлланилаётган илғор технологиялардан мақсадга мувофиқ фойдаланиш билан бирга, уларни ижодий ривожлантириш мақсадга мувофиқдир.

Бугунги кунда бир катор ривожланган мамлакатларда таҳсил олувчиларнинг ўқув ва ижодий фаолликларини оширувчи ҳамда таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини кафолатловчи педагогик технологияларни қўллаш борасида катта тажриба тўпланган бўлиб, ушбу тажриба асосларини ташкил этувчи методлар интерфаол методлар номи билан юритилмоқда.

Интерфаол метод технологиясининг моҳияти таҳсил олувчиларнинг ижодкор-лигига таяниш ва дарсда эркин баҳс-мунозара шароитини туғдиришдан иборатдир. Бу методка кўра дарслар бир неча босқичга бўлинади:

1. Чақириқ босқичи. Бу босқичда таҳсил олувчиларни фаоллаштириш, мавзунининг мазмун-моҳиятига кириб бориш, уни англаб етиш жараёнига тайёрлаш мақсади кўзда тутилади.

2. Фикрий хужум. Бу усул дарснинг бошланишида ёки исталган жойида қўлланилиши мумкин. Бу босқичда муаммо таҳсил олувчиларга фикрий хужум йўли билан берилади ва уларнинг фикрлари орқали олинади.

3. Англаш босқичи. Мавзуга оид хулосавий фикрлар эшитилади ва ўқитувчи томонидан янги фикрлар томонидан тўлдирилади.

4. Фикрлаш босқичи. Мавзу юзасидан ўзлаштирилган билим ва тушунчаларни қисқа жумлаларда ёзма равишда баён қилиш топширилади. Бу топшириқни бажариш учун синф гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ топшириқ бўйича ўз фикрини ёзади ва ҳар бир гуруҳ вакили бажарилган топшириқни бошқаларга маълум қилади.

Гуруҳлар билан ишлаш фақат фикрлаш босқичида эмас, балки биринчи босқичдан бошлаб йўлга қўйилиши мумкин. Таҳсил олувчиларни гуруҳларга бўлиб ишлаш учун қуйидаги талабларга амал қилиш зарур:

1. Гуруҳларга ажратиш ўқитувчи томонидан амалга оширилади.

2. Ҳар бир гуруҳга раҳбар тайинланади.

3. Ҳар бир гуруҳдаги таҳсил олувчилар билим даражасининг тенг бўлишига эришиш керак.

4. Гуруҳ доира шаклида ўтириши лозим.

5. Иш жараёнида ҳар бир гуруҳнинг фаолиятига, ғояларига эътибор берилади.

Булардан ташқари гуруҳларга аниқ йўл-йўриқ кўрсатиш, топшириқларни бажариш учун етарли вақт ажратиш, кучли гуруҳларни рағбатлантириб бориш, ишнинг натижасини баҳолаш кабиларга ҳам аҳамият бериш муҳим ҳисобланади. Дарс жараёнида гуруҳ аъзоларини алмаштириб бориш ҳам мумкин.

Қуйида таълим амалиётида фойдаланилаётган интерфаол методлардан бир нечтасининг моҳияти ва улардан фойдаланиш борасида сўз юритамиз.

Интерфаол метод технологияси ва уларнинг тавсифи

«Фикрий хужум» («Мозговая атака») методи

Мазкур метод таҳсил олувчиларнинг машғулотлар жараёнидаги фаолликларини таъминлаш, уларни эркин фикр юритишга рағбатлантириш ҳамда бир хил фикрлаш инерциясидан озод этиш, муайян мавзу юзасидан рангбаранг ғояларни тўплаш, шунингдек, ижодий вазифаларни ҳал этиш жараёнининг дастлабки босқичида пайдо бўлган фикрларни енгишга ўргатиш учун хизмат қилади.

«Фикрий хужум» методи А.Ф.Осборн томонидан тавсия этилган бўлиб, унинг асосий тамойили ва шарти машғулоти (баҳс)нинг ҳар бир иштирокчиси томонидан ўртага ташланаётган фикрга нисбатан танқидни мутлақо таъқиқлаш, ҳар қандай луқма ва ҳазилмутойибаларни рағбатлантиришдан иборатдир. Бундан кўзланган мақсад таҳсил олувчиларнинг машғулоти (баҳс) жараёнидаги эркин иштирокини таъминлашдир. Таълим жараёнида ушбу методдан самарали ва муваффақиятли фойдаланиш ўқитувчининг педагогик маҳорати ва тафаккур кўламининг кенглигига боғлиқ бўлади.

«Фикрий хужум» методидан фойдаланиш чоғида таҳсил олувчиларнинг сони 15 нафардан ошмаслиги мақсадга мувофиқдир. Ушбу методга асосланган машғулоти бир соатга қадар ташкил этилиши мумкин.

«Ялпи фикрий хужум» методи

Ушбу метод Ж.Дональд Филипс томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, уни бир неча ўн (2060) нафар таҳсил олувчилардан иборат синфларда қўллаш мумкин.

Метод таҳсил олувчилар томонидан янги ғояларнинг ўртага ташланиши учун шароит яратиб беришга хизмат қилади. Ҳар бири 5 ёки 6 нафар таҳсил олувчиларни ўз ичига олган гуруҳларга 15 дақиқа ичида ижобий ҳал этилиши лозим бўлган турли хил топшириқ ёки ижодий вазифалар берилади. Топшириқ ва ижодий вазифалар белгиланган вақт ичида ижобий ҳал этилгач, бу ҳақида гуруҳ аъзоларидан бири ахборот беради.

Гуруҳ томонидан берилган ахборот (топшириқ ёки ижодий вазифанинг ечими) ўқитувчи ва бошқа гуруҳлар аъзолари томонидан муҳокама қилинади ва унга баҳо берилади. Машғулот якунида ўқитувчи берилган топшириқ ёки ижодий вазифаларнинг ечимлари орасида энг яхши ва ўзига хос деб топишган жавобларни эълон қилади. Машғулот жараёнида гуруҳ аъзоларининг фаолиятлари уларнинг иштироклари даражасига кўра баҳолаб борилади.

«Фикрларнинг шиддатли ҳужуми» методи

Сўз юритилаётган метод Е.А.Александров томонидан асосланган ҳамда Г.Я.Буш томонидан қайта ишланган.

Методининг моҳияти қуйидагичадир:

- жамоа орасида муайян топшириқларни бажараётган ҳар бир таҳсил олувчининг шахсий имкониятларини рўёбга чиқаришга кўмаклашиш;
- таҳсил олувчиларда маълум жамоа (гуруҳ) томонидан билдирилган фикрга қарши ғояни илгари суриш лаёқатини юзага келтиришдан иборатдир.

Юқорида моҳияти баён этилган «Фикрларнинг шиддатли ҳужуми» методини ижтимоий, гуманитар ва табиий йўналишлардаги фанлар юзасидан ташкил этиладиган машғулотлар жараёнида бирдек муваффақиятли қўллаш мумкин.

Ушбу методдан фойдаланишга асосланган машғулот бир неча босқичда ташкил этилади. Улар қуйидагилардир (38-шакл):

Методни қўллаш жараёнида қуйидаги ҳолатлар юзага келади:

- таҳсил олувчилар томонидан муайян назарий билимларнинг пухта ўзлаштирилишига эришиш;
- вақтни иқтисод қилиш;
- ҳар бир таҳсил олувчини фаолликка ундаш;
- уларда эркин фикрлаш лаёқатини шакллантириш.

«6х6х6» методи

Ушбу метод ёрдамида бир вақтнинг ўзида 36 нафар таҳсил олувчини муайян фаолиятга жалб этиш орқали маълум топшириқ ёки масалани ҳал этиш, шунингдек, гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси имкониятларини аниқлаш, уларнинг қарашларини билиб олиш мумкин. «6х6х6» методи асосида ташкил этилаётган машғулотда ҳар бирида 6 нафардан иштирокчи бўлган 6 та гуруҳ ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммо (масала)ни муҳокама қилади. Белгиланган вақт ниҳоясига етгач ўқитувчи 6 та гуруҳни қайта тузади. Қайтадан шаклланган гуруҳларнинг ҳар бирида аввалги 6 та гуруҳдан биттадан вакил бўлади. Янги шаклланган гуруҳ аъзолари ўз жамоадошларига

аввалги гуруҳи томонидан муаммо (масала) ечими сифатида тақдим этилган хулосани баён этиб берадилар ва мазкур ечимларни биргаликда муҳокама қиладилар.

«6х6х6» методининг афзаллик жиҳатлари қуйидагилардир:

- гуруҳларнинг ҳар бир аъзосини фаол бўлишга ундайди;
- улар томонидан шахсий қарашларнинг ифода этилишини таъминлайди;
- гуруҳнинг бошқа аъзоларининг фикрларини тинглай олиш кўникмаларини ҳосил қилади;
- илгари сурилаётган бир неча фикрни умумлаштира олиш, шунингдек, ўз фикрини ҳимоя қилишга ўргатади.

Энг муҳими, машғулот иштирокчиларининг ҳар бири қисқа вақт (20 дақиқа) мобайнида ҳам мунозара қатнашчиси, ҳам тингловчи, ҳам маърузачи сифатида фаолият олиб боради.

Ушбу методни 5, 6, 7 ва ҳатто 8 нафар таҳсил олувчидан иборат бўлган бир неча гуруҳларда ҳам қўллаш мумкин. Бироқ йирик гуруҳлар ўртасида «6х6х6» методи қўлланилганда вақтни кўпайтиришга тўғри келади. Чунки бундай машғулотларда мунозара учун ҳам, ахборот бериш учун ҳам бирмунча кўп вақт талаб этилади. Сўз юритилаётган метод қўлланилаётган машғулотларда гуруҳлар томонидан бир ёки бир неча мавзу (муаммо)ни муҳокама қилиш имконияти мавжуд.

«6х6х6» методидан таълим жараёнида фойдаланиш ўқитувчидан фаоллик, педагогик маҳорат, шунингдек, гуруҳларни мақсадга мувофиқ шакллантира олиш лаёқатига эга бўлишни талаб этади. Гуруҳларнинг тўғри шакллантирилмаслиги топшириқ ёки вазифаларнинг тўғри ҳал этилмаслигига сабаб бўлиши мумкин. «6х6х6» методи ёрдамида машғулотлар қуйидаги тартибда ташкил этилади:

1. Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин 6 та стол атрофига 6 тадан стул қўйиб чиқади.
2. Таҳсил олувчилар ўқитувчи томонидан 6 та гуруҳга бўлинадилар.

Таҳсил оловчиларни гуруҳларга бўлишда ўқитувчи қуйидагича йўл тутиши мумкин: 6 та столнинг ҳар бирига муайян объект (масалан, кема, тўлқин, балиқ, дельфин, кит, акула) сурати чизилган лавҳани қўйиб чиқади. Машғулоти иштирокчиларига кема, тўлқин, балиқ, дельфин, кит ҳамда акула сурати тасвирланган (жами 36 та) варақчалардан бирини олиш таклиф этилади. Ҳар бир таҳсил оловчи ўзи танлаган варақчада тасвирланган сурат билан номланувчи стол атрофига қўйилган стулдан жой эгаллайди.

3. Таҳсил оловчилар жойлашиб олганларидан сўнг ўқитувчи машғулоти мавзусини эълон қилади ҳамда гуруҳларга муайян топшириқларни беради. Маълум вақт белгиланиб, мунозара жараёни ташкил этилади.

4. Ўқитувчи гуруҳларнинг фаолиятини кузатиб боради, керакли ўринларда гуруҳ аъзоларига маслаҳатлар беради, йўлйўриқлар кўрсатади ҳамда гуруҳлар томонидан берилган топшириқларнинг тўғри ҳал этилганлигига ишонч ҳосил қилганидан сўнг гуруҳлардан мунозараларни яқунлашларини сўрайди.

5. Мунозара учун белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ўқитувчи гуруҳларни қайтадан шакллантиради. Янгидан шаклланган ҳар бир гуруҳда аввалги 6 та гуруҳнинг ҳар биридан бир нафар вакил бўлишига алоҳида эътибор қаратилади. Таҳсил оловчилар ўз ўринларини алмаштириб олганларидан сўнг белгиланган вақт ичида гуруҳ аъзолари аввалги гуруҳларига топширилган вазифа ва унинг ечими хусусида гуруҳдошларига сўзлаб берадилар. Шу тартибда янгидан шаклланган гуруҳ аввалги гуруҳлар томонидан қабул қилинган хулосалар (топшириқ ечимлари)ни муҳокама қиладилар ва якуний хулосага келадилар.

«Ақлий ҳужум» методи

Мазкур метод муайян мавзу юзасидан берилган муаммоларни ҳал этишда кенг қўлланиладиган метод саналиб, у машғулоти иштирокчиларини муаммо хусусида кенг ва ҳар томонлама фикр юритиш ҳамда ўз тасаввурлари ва ғояларидан ижобий фойдаланиш борасида маълум кўникма ҳамда малакаларни ҳосил қилишга рағбатлантиради. Бу метод ёрдамида ташкил

этилган машғулотлар жараёнида ихтиёрий муаммолар юзасидан бир неча оригинал ечимларни топиш имконияти туғилади. «Ақлий ҳужум» методи танлаб олинган мавзулар доирасида маълум кадриятларни аниқлаш ва уларга муқобил бўлган ғояларни танлаш учун шароит яратади.

Методдан самарали фойдаланиш мақсадида қуйидаги қоидаларга амал қилиш лозим (39-шакл):

Дарс жараёнида «Ақлий ҳужум» методидан фойдаланишда қуйидаги қоидаларга амал қилиш талаб этилади:

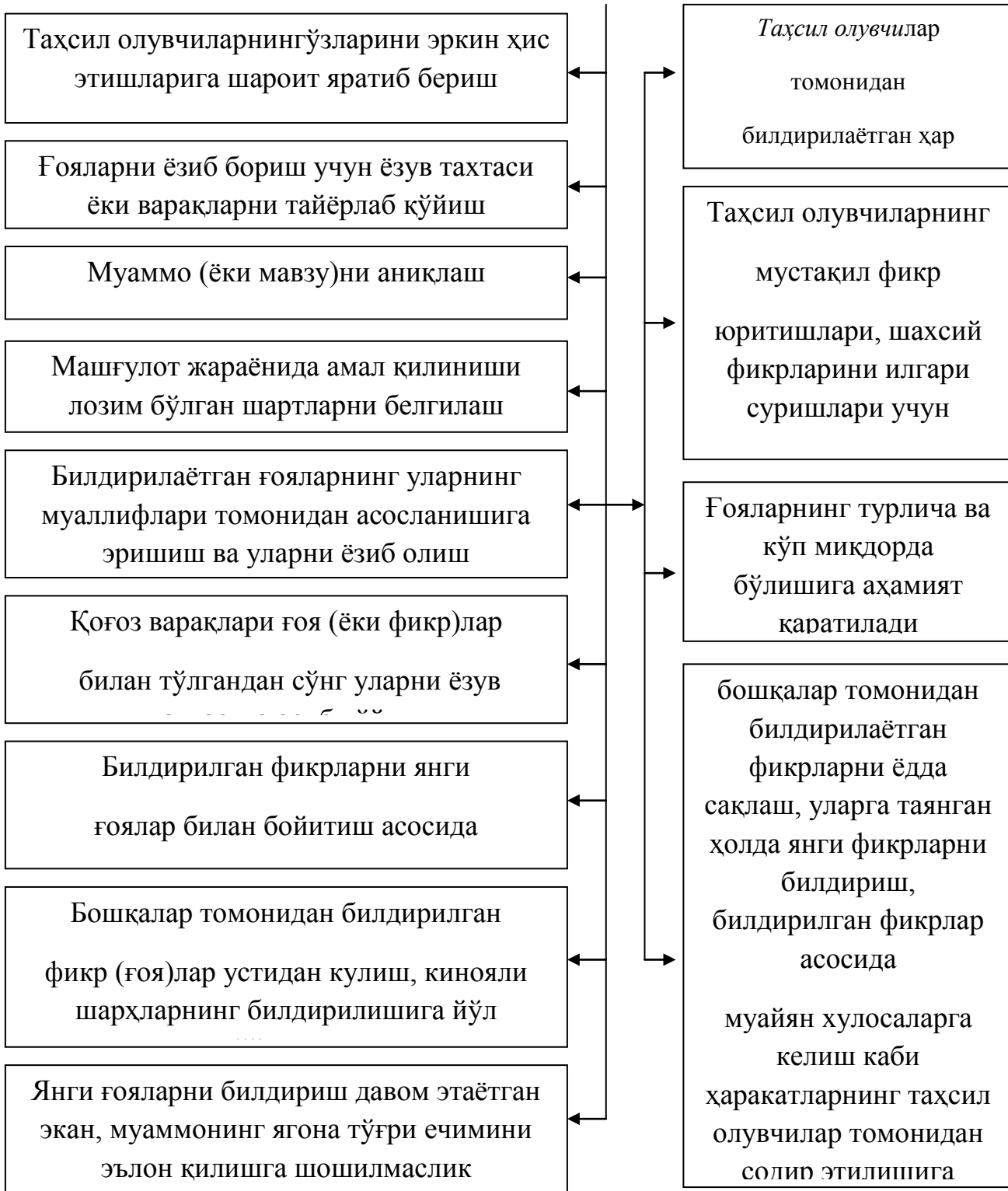
1. Таҳсил олувчиларни муаммо доирасида кенг фикр юритишга ундаш, уларнинг мантикий фикрларни билдиришларига эришиш.

2. Ҳар бир таҳсил олувчи томонидан билдирилаётган фикрлар рағбатлантирилиб борилади. Билдирилган фикрлар орасидан энг мақбуллари танлаб олинади. Фикрларнинг рағбатлантирилиши навбатдагиданги фикрларнинг туғилишига олиб келади.

3. Ҳар бир таҳсил олувчи ўзининг шахсий фикрларига асосланиши ва уларни ўзгартириши мумкин. Аввал билдирилган фикрларни умумлаштириш, туркумлаштириш ёки уларни ўзгартириш илмий асосланган фикрларнинг шаклланишига замин ҳозирлайди.

4. Машғулот жараёнида таҳсил олувчилар фаолиятини стандарт талаблар асосида назорат қилиш, улар томонидан билдирилаётган фикрларни баҳолашга йўл қўйилмайди. Уларнинг фикрлари баҳоланиб борилса, таҳсил олувчилар диққатларини шахсий фикрларини ҳимоя қилишга қаратадилар, оқибатда янги фикрлар илгари сурилмайди. Методни қўллашдан кўзланган асосий мақсад таҳсил олувчиларни муаммо бўйича кенг фикр юритишга ундаш эканлигини ёдда тутган ҳолда уларнинг фаолиятини баҳолаб боришдан воз кечиш мақсадга мувофиқдир.

«Ақлий ҳужум» методи

«Кластер» методи

Кластер (ғунча, боғлам) методи педагогик, дидактик стратегиянинг муайян шакли бўлиб, у таҳсил олувчиларга ихтиёрий муаммо (мавзу)лар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратишга ёрдам беради. Мазкур метод турли хил ғоялар ўртасидаги алоқалар тўғрисида фикрлаш имкониятини берувчи тузилмани аниқлашни талаб этади. «Кластер» методи аниқ объектга йўналтирилмаган фикрлаш шакли саналади. Ундан фойдаланиш инсон мия фаолиятининг ишлаш тамойили билан боғлиқ равишда амалга ошади. Ушбу метод муайян мавзунинг таҳсил олувчилар томонидан чуқур ҳамда пухта ўзлаштирилгунига қадар фикрлаш фаолиятининг бир маромда бўлишини таъминлашга хизмат қилади.

Стил ва Стил ғоясига мувофиқ ишлаб чиқилган «Кластер» методи пухта ўйланган стратегия бўлиб, ундан таҳсил олувчилар билан якка тартибда ёки гуруҳ асосида ташкил этиладиган машғулотлар жараёнида фойдаланиш мумкин. Метод гуруҳ асосида ташкил этилаётган машғулотларда таҳсил олувчилар томонидан билдирилаётган ғояларнинг мажмуи тарзида намоён бўлади. Бу эса илгари сурилган ғояларни умумлаштириш ва улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

«Кластер» методидан фойдаланишда қуйидаги шартларга риоя қилиш талаб этилади

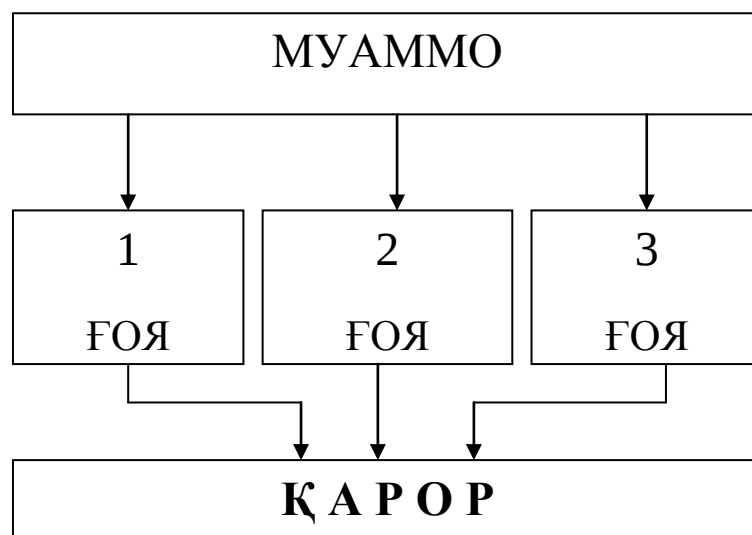

«Қарорлар шажараси» («Қарорлар қабул қилиш технологияси») методи

«Қарорлар шажараси» методи муайян фан асослари борасидаги бир қадар мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, маълум масалаларни ҳар томонлама, пухта таҳлил этиш асосида улар юзасидан муайян хулосаларга келиш, бир муаммо хусусида билдирилаётган бир неча хулосалар орасидан энг мақбул ҳамда тўғрисида топишга йўналтирилган техник ёндашувдир. Ушбу метод, шунингдек, аввалги вазиятларда қабул қилинган қарор (хулоса)лар моҳиятини яна бир бора таҳлил этиш ва уни мукамал тушунишга хизмат қилади.

Гуруҳ ёки синф таҳсил олувчилари иштирокида қўлланиладиган «Қарорлар шажараси» бир неча ўн нафар таҳсил олувчиларнинг билимлари даражасини аниқлаш, уларнинг фикрларини жамлаш ва баҳолаш имконини беради. Таълим жараёнида мазкур методнинг қўлланилиши муайян муаммо юзасидан оқилона қарор қабул қилиш (хулосага келиш)да таҳсил олувчилар

томонидан билдирилаётган ҳар бир вариант, уларнинг мақбул ҳамда номақбул жиҳатларини муфассал таҳлил этиш имкониятини яратади. Машғулот жараёнида таҳсил олувчилар қуйидаги чизма асосида тузилган жадвални тўлдирадилар (ёки ушбу тартибдаги фаолиятни олиб боришда ёзув тахтасидан фойдаланадилар) (41-шакл):

«Қарорлар шажараси» методи қуйидаги шартлар асосида қўлланилади:

1. Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Гуруҳлар томонидан қабул қилинган хулоса (қарор)ларни ёзиш учун плакатларни тайёрлайди.

2. Ўқитувчи таҳсил олувчиларни 4 ёки 6 нафар кишилардан иборат гуруҳларга ажратади. Муаммонинг ҳал этилиши, у борада энг мақбул қарорнинг қабул қилиниши учун муайян вақт белгиланади.

3. Қарорни қабул қилиш жараёнида гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси томонидан билдирилаётган вариантларнинг мақбуллик ҳамда номақбуллик даражалари батафсил муҳокама қилинади. Ҳар бир вариантнинг афзаллик ва ноафзаллик жиҳатлари ёзиб борилади. Билдирилган вариантлар асосида муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилувчи усул хусусида гуруҳ аъзолари бир тўхтамга келиб оладилар.

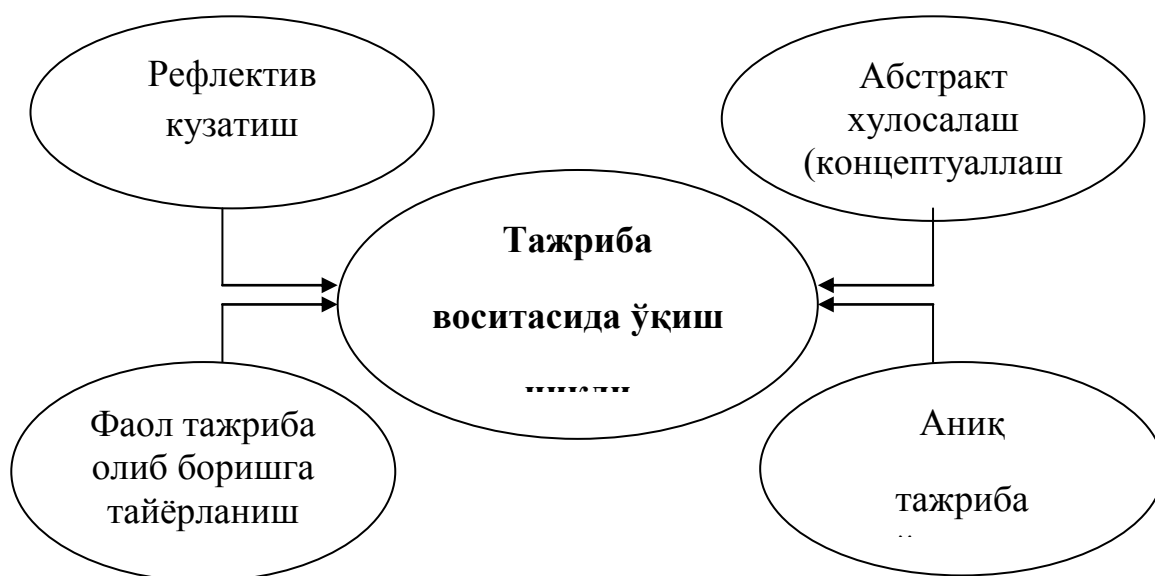
4. Мунозара учун ажратилган вақт ниҳоясига етгач, ҳар бир гуруҳ аъзолари ўз гуруҳи қарори борасида ахборот берадилар. Зарур ҳолларда

ўқитувчи раҳбарлигида барча таҳсил олувчилар билдирилган хулоса (қарор)ларни бирбири билан қиёслайдилар.

Муаммо юзасидан билдирилган қарорлар борасида саволлар туғилгудек бўлса, уларга жавоблар қайтарилиб борилади, ноаниқликларга аниқлик киритилади. Агарда барча гуруҳлар томонидан муаммо юзасидан бир хил қарорга келинган бўлса, ўқитувчи бунинг сабабини изоҳлайди.

«Тажриба воситасида ўқитиш цикли» (Д.Колб ғояси)

Мазкур метод қуйидаги тўрт омил асосига қурилади (42-шакл):

Юқорида қайд этилган омилларнинг ҳар бири муайян шиор (ғоя)га асосланади. Чунончи:

- 1) таҳсил олувчилар учун машқ (топшириқ)лар мазмунини танқидий ўрганиш ва улар устида фикр юритиш имконини берувчи шароитни ярат (рефлексив кузатиш);
- 2) таҳсил олувчиларга зарур назарий билимларни бер;
- 3) муаммо юзасидан билдирилган фикрларни умумлаштириш ва хулосалаш учун шароит ярат (абстракт

хулосалаш (концептуаллаш));

4) таҳсил олувчиларга мукаммал шаклланган, айна вақтда яна бир бор текшириб чиқилиши лозим бўлган машқ (топширик)ларни ишлаб чиқиш имконини бер (фаол тажриба олиб боришга тайёрланиш);

5) якуний хулосани шахсий тажрибадан ўтказ ва фаолиятда ундан фойдалан (аниқ тажриба ўтказиш).

«Қора қути» методи

Таълим жараёнида мазкур методни қўллашдан мақсад – таҳсил олувчилар томонидан мавзунини пухта ўзлаштиришга эришиш билан бирга уларни фаолликка ундаш, уларда ҳамкорликда ишлаш, маълум вазиятларни бошқариш ҳамда мантиқий тафаккур юритиш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Методдан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- таҳсил олувчилар жуфтликка бириктириладилар;
- жуфтликларга мавзу моҳиятини ёритувчи асосий тушунчалар (таянч сўзлар, саналар, рақамлар, белгилар ва ҳ.к.)ни карточкаларга қайд этиш вазифаси юкланади;
- ўқитувчи таҳсил олувчилар билан ҳамкорликда гуруҳлар томонидан топшириқнинг бажарилишини текширадилар;
- топшириқни тўғри бажарган гуруҳнинг бир аъзоси ўқитувчи ролини бажаради ва топшириқнинг ечимини ёзув тахтасига ёзади;
- синф таҳсил олувчилари ёзув тахтасида қайд этилган фикрларни шарҳлайдилар (таянч сўзлар, саналар, рақамлар, белгилар қандай маънони англатишини айтадилар);
- тўғри жавоб берган таҳсил олувчи ўқитувчи ролини бажариб, жуфтликларга мавзу моҳиятини ёритувчи схема, жадвал ёки тасвир

яратишни топширади ва ўқитувчи ёрдамида топшириқнинг бажарилишини текширади.

«Бешинчиси (олтинчиси, еттинчиси, ...) ортиқча» методи

Таҳсил олувчиларнинг мантикий тафаккур юритиш кўникмаларига эга бўлишларида ушбу метод алоҳида аҳамиятга эга. Уни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

– ўрганилаётган мавзу моҳиятини очиқ беришга хизмат қилувчи тушунчалар тизимини шакллантириш;

– ҳосил бўлган тизимдан мавзуга тааллуқли бўлган тўртта (бешта, олтита, ...) ва тааллуқли бўлмаган битта тушунчанинг ўрин олишига эришиш;

– таҳсил олувчиларга мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчани аниқлаш ва уни тизимдан чиқариш вазифасини топшириш;

– таҳсил олувчиларни ўз ҳаракатлари моҳиятини шарҳлашга ундаш (мавзунини мустаҳкамлаш мақсадида таҳсил олувчилардан тизимда сақланиб қолган тушунчаларга ҳам изоҳ бериб ўтишлари ҳамда улар ўртасидаги мантикий боғлиқликни асослашларини талаб этиш лозим).

Мавзу моҳиятини ёритувчи тушунчалар ўртасидаги мантикий боғлиқликни кўрсата ва асослай олиш таҳсил олувчиларда мустақил фикрлаш, шахсий ёндашувларини асослай олиш, шунингдек, тенгдошларининг фикрлари билан шахсий мулоҳазаларини ўзаро таққослаш кўникмаларини ҳам шакллантиради.

«3/3» («4/4», «5/5», ...) методи

Мазкур метод ҳам юқорида қайд этилган методларнинг муқобили ҳисобланиб, таҳсил олувчилардан ўрганилаётган мавзу (ёки бўлим, боб) юзасидан таҳлилий мулоҳаза юритиш, шунингдек, энг муҳим таянч тушунчаларни ифодалай олишни талаб этади. Унга кўра ўқитувчи мавзу (бўлим, боб) юзасидан учта (тўртта, бешта ва ҳоказо) тўғри ва унга тенг нисбатда (учта, тўртта, бешта) бўлган ва ноўрин қўлланилган тушунчалар

(сўзлар, белгилар, тасвирлар ва бошқалар)дан иборат тизимни шакллантиради. Таҳсил олувчилар ушбу тизимдан мавзу (бўлим, боб)га тааллуқли бўлмаган тушунчаларни ажратадилар ва ҳаракатларининг моҳиятини изоҳлайдилар.

Методни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- ўқитувчи ўзаро тенг нисбатда мавзу (бўлим, боб)га оид ва оид бўлмаган асосий тушунчалар тизими яратади;
- таҳсил олувчилар мавзу (бўлим, боб)га оид ва оид бўлмаган асосий тушунчаларни аниқлайдилар ва дахлдор бўлмаган асосий тушунчаларни тизимдан чиқарадилар;
- таҳсил олувчилар ўз ҳаракатларининг моҳиятини изоҳлайдилар.

Методдан индивидуал, гуруҳли ва оммавий шаклда таҳсил олувчилар томонидан мавзунинг пухта ўзлаштирилишини таъминлаш ҳамда уларнинг билимларини аниқлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

«Расмларни тўғри жойлаштир» методи

Кичик гуруҳларда ишлашда ушбу методдан фойдаланиш ҳам ижобий натижаларни кафолатлайди. Методни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- ўқитувчи томонидан ўрганилаётган мавзунинг моҳиятини мантиқий кетмакетликда ёритишга
- хизмат қилувчи тушунчаларни ифода этган махсус карточкалар мажмуи тайёрланади (ҳар бир карточканинг орқа томонига мавзу моҳиятини ёритувчи «ядро» тушунчанинг биттадан ҳарфи жойлаштирилади ва махсус қоплама билан беркитилади);
- ҳар бир гуруҳга махсус карточкаларнинг алоҳида мажмуси топширилади ва карточкаларни улардаги тушунчаларга асосан мантиқий кетмакетликда жойлаштириш вазифаси юкланади;
- гуруҳлар томонидан топшириқ бажарилиб бўлингач, карточкаларнинг орқа томони ўгирилади ва махсус қоплама очилиб, топшириқнинг қай даражада тўғри бажарилганлиги аниқланади.

Агар топшириқ гуруҳлар томонидан тўғри бажарилган бўлса, якуний жараёнда карточкалар орқа томонга ўгирилганда мавзунинг моҳиятини ёритувчи «ядро» тушунча ҳосил бўлади.

Методдан фойдаланишнинг афзаллиги шундаки, бу жараёнда таҳсил олувчиларда мавзуни муайян қисмларга бўлиб ўрганиш ва қисмлар ўртасидаги мантикий боғлиқлик ҳамда алоқадорликни анализ ва синтез асосида аниқлаш кўникмалари ҳосил қилинади.

«Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш» методи

Таҳсил олувчилар билан оммавий ва гуруҳ шаклида ишлашда ушбу методни қўллаш ниҳоятда қулай. Методдан машғулотлар сўнгида мавзуни мустақамлашга оид тезкор саволжавобни ташкил этишда фойдаланиш мумкин. Метод қуйидаги ҳаракатларни ташкил этиш асосида қўлланилади:

- ўқитувчи томонидан синф таҳсил олувчиларининг сонига кўра ҳар бир таҳсил олувчи учун қизил ва яшил рангли карточкалар ҳамда мавзуга оид саволнома тайёрланади;

- саволномадан «ҳа» ёки «йўқ» тарзида жавоб бериш мумкин бўлган саволларнинг ўрин олишига аҳамият қаратилади;

- ҳар бир таҳсил олувчига қизил ва яшил карточкалар тарқатилади;

- таҳсил олувчиларга қизил рангли карточкаларнинг «тасдиқ», яшил рангли карточкаларнинг «инкор» маъносини англатиши уқтириб ўтилади;

- таҳсил олувчилар ўқитувчи томонидан берилган саволларга «тасдиқ» ёки «инкор» маъноларини англатувчи карточкаларни кўрсатиш асосида жавоб қайтарадилар.

Умумий ўрта таълим мактабларининг VIII синфида «Иқтисодий билим асослари» фани бўйича ташкил этилган машғулот жараёнида «Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш» методини қўллашда таҳсил олувчиларга қуйидаги саволларни бериш мумкин:

1. Инсон эҳтиёжларини қондириш учун унга турли хил неъматлар (ресурслар) зарур бўладими?

2. Ҳаво, сув, қуёш нури ва иссиқлиги, шунингдек, фойдали казилмаларни инсон кучи билан ҳосил қилиш мумкинми?

3. Инсон меҳнати, у томонидан ташкил этилаётган иқтисодий фаолиятнинг маҳсули маҳсулот деб аталадими?

4. Маҳсулотлар фақатгина моддий неъматлардангина иборатми?

5. Хизмат кўрсатишнинг муайян кўриниши маҳсулот бўла оладими?

6. Моддий неъмат яратмайдиган, бироқ натижаси инсонлар эҳтиёжини кондиритишга қаратилган иқтисодий фаолият хизматлар деб аталадими?

7. Маҳсулот ишлаб чиқариш учун иқтисодий ресурслар (хомашё, инсоннинг жисмоний ва ақлий кучи, турли механизм, машина ва асбоб-ускуналар, ишлаб чиқариш корхоналари)нинг бўлиши шартми?

8. Иқтисодий ресурслар миқдорининг «чекланган деб ҳисобланиши» тўғрими?

9. Жамиятда иқтисодий чекланганлик муаммоси мавжудми?

10. Иқтисодий чекланганлик муаммосининг иқтисодиётнинг асосий (бош, етакчи) муаммоси деб ҳисобланиши тўғрими?

«Видеотопишмоқ» методи

Сўнгги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалар (компьютер, телевидение, радио, нусха кўчирувчи қурилма, слайд, видео ва аудио магнитофонлар) ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчилар олдида таълим жараёнида турли ахборот воситаларидан ўринли ва мақсадга мувофиқ фойдаланиш вазифаси турибди. Видеотопишмоқ методидан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

— таҳсил олувчилар эътиборига ўрганилаётган мавзу моҳиятини тасвирий ёритишга ёрдам берувчи изоҳларсиз бир нечта видеолавҳа намойиш этилади;

— таҳсил олувчилар ҳар бир лавҳада қандай жараён акс эттирилганлигини изоҳлайдилар;

— жараёнларнинг моҳиятини дафтарларига қайд этадилар;

– ўқитувчи томонидан берилган саволларга жавоб қайтарадилар.

«Юмалоқланган қор ўйини» методи

Ушбу метод ҳам мавзуни муайян қисмларга бўлган ҳолда ўзлаштириш имконини беради ҳамда таҳсил олувчиларда гуруҳ ва жуфтликда ишлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Методни қўллаш жараёнида куйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

– тасвирли карточкалар тайёрланади:

– уларнинг орқа томонига мавзуни ўзлаштиришга оид ўнбеш вариантдан иборат топшириқлар ёзилади;

– синф таҳсил олувчилари икки ёки уч гуруҳга бўлинадилар (гуруҳларни ҳосил қилишда тасвирли карточкалардан фойдаланилади);

– ҳар бир гуруҳ аъзолари бир нечта жуфтликларга бириктириладилар;

– ҳар бир жуфтлик бир вариантдаги топшириқни бажаради;

– жараён якунида умумий хулосалар чиқарилади.

«Юмалоқланган қор ўйини» методидан муайян бўлим ёки боблар бўйича ўзлаштирилган назарий ва амалий билимларни мустаҳкамлаш мақсадида фойдаланиш ниҳоятда қулай.

«Заковатли зукко» методи

Мавжуд билимларни пухта ўзлаштиришда таҳсил олувчиларнинг фикрлаш, тафаккур юритиш лаёқатларига эгаликлари муҳим аҳамиятга эга. «Заковатли зукко» методи таҳсил олувчиларда тезкор фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, шунингдек, уларнинг тафаккур тезликларини аниқлашга ёрдам беради. Метод ўз хоҳишларига кўра шахсий имкониятларини синаб кўриш истагида бўлган таҳсил олувчилар учун қулай имкониятни яратади. Улар ўқитувчи томонидан берилган саволларга қисқа муддатларда тўғри ва аниқ жавоб қайтара олишлари зарур. Саволларнинг мураккаблик даражасига кўра ҳар бир саволга қайтарилган тўғри жавоб учун баллар белгиланади. Якуний балларнинг ўртача арифметик қийматини топиш асосида таҳсил олувчиларнинг тафаккур тезлиги аниқланади.

Балларнинг белгиланиши таҳсил олувчиларнинг шахсий имкониятлари

тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўлишларини таъминлайди.

Метод таҳсил олувчилар билан якка тартибда, гуруҳли ва оммавий ишлашда бирдек қўлланилиши мумкин.

«Қарамақарши муносабат» методи

Метод ўз моҳиятига кўра ўзлаштирилган билимларни таҳлил ва синтез қилиш асосида асосий ҳамда иккинчи даражали маълумотлар сифатида гуруҳларга ажратиш имконини беради. Методни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- мавзунинг умумий мазмуни ёдга олиниб, унинг аҳамиятини ёритувчи таянч тушунчалар аниқланади;
- улар муайян кетмакетликда қайд этилади;
- тушунчалар шахсий ёндашув асосида муҳим ва у қадар муҳим бўлмаган тушунчалар тарзида гуруҳланади;
- жадвал яратилиб, унинг 1-устунига муҳим бўлган, 2-устунига муҳим бўлмаган тушунчалар ёзилади;
- кичик гуруҳлар асосида шахсий ёндашувлар муҳокама қилинади;
- жамоанинг умумий фикрига кўра якуний хулосани ифода этувчи жадвал яратилади.

Таҳсил олувчилар фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш учун уларнинг эътиборларига қуйидаги жадвалларни тақдим этиш мақсадга мувофиқдир:

1. Якка тартибда ишлаш жараёнида фойдаланиш учун:

Мавзунинг аҳамияти			
	Муҳим тушунчалар		Муҳим бўлмаган тушунчалар
		.	

Мавзунинг аҳамияти		
	Жамиятнинг ижтимоий (иқтисодий, маданий) ҳаётидаги роли (ўрни)	Шахс ҳаётидаги роли (ўрни)
.		

«Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим» методи

Ушбу метод таҳсил олувчиларга муайян мавзулар бўйича билимлари даражасини баҳолай олиш имконини беради. Методни қўллаш жараёнида таҳсил олувчилар билан гуруҳли ёки оммавий ишлаш мумкин. Гуруҳ шаклида ишлашда машғулот якунида ҳар бир гуруҳ томонидан бажарилган фаолият таҳлил этилади. Гуруҳларнинг фаолиятлари қуйидаги кўринишда ташкил этилиши мумкин:

1) ҳар бир гуруҳ умумий схема асосида ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни бажаради ва машғулот якунида гуруҳларнинг муносабатлари лойиҳа бандлари бўйича умумлаштирилади;

2) гуруҳлар умумий схеманинг алоҳида бандлари бўйича ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни бажаради.

Ўқув фаолияти бевосита ёзув тахтаси ёки иш қоғозида ўз аксини топган қуйидаги схема асосида ташкил этилади:

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

Методдан фойдаланиш уч босқич асосида амалга оширилади, яъни:

1. Таҳсил олувчиларнинг ўрганилиши режалаштирилаётган мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражалари аниқланади.

2. Таҳсил олувчиларнинг мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади.

3. Таҳсил олувчилар мавзуга оид маълумотлар билан батафсил таништириладилар.

Босқичлар бўйича амалга оширилган ҳаракатларнинг тўлиқ тафсилоти қуйидагича:

- синф таҳсил олувчилари гуруҳларга бириктириладилар;
- таҳсил олувчиларнинг янги мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражаси ўрганилади;
- таҳсил олувчилар томонидан қайд этилган тушунчалар лойиҳанинг 1-бандига ёзиб борилади;
- таҳсил олувчиларнинг янги мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади;
- таҳсил олувчиларнинг эҳтиёжлари сифатида баён этилган тушунчалар лойиҳанинг 2бандига ёзиб қўйилади;
- ўқитувчи янги мавзуга оид умумий маълумотлар билан таҳсил олувчиларни хабардор қилади;
- таҳсил олувчилар ўзлаштирган янги тушунчалар аниқланади;
- баён этилган янги тушунчалар лойиҳанинг 3бандига ёзиб қўйилади;
- машғулот якунида ягона лойиҳа яратилади.

«Зиг-заг» стратегияси (методи)

Метод таҳсил олувчилар билан гуруҳ асосида ишлаш, мавзунини тезкор ва пухта ўзлаштиришга хизмат қилади. Методнинг афзаллиги қуйидаги жиҳатлар билан белгиланади:

- таҳсил олувчиларда жамоа (ёки гуруҳ) бўлиб ишлаш кўникмаси шаклланади;

– мавзуни ўзлаштиришга сарфланадиган вақт тежалади.

«Зиг-заг» стратегиясини қўллаш жараёнида қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

– синф таҳсил олувчилари бир неча (5-7 та) гуруҳга бўлинади;

– янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн ҳам тегишли равишда 5-7 та қисмга ажратилади;

– ҳар бир гуруҳга мавзунинг муайян қисми (1матн, 2матн, ... ва ҳоказолар) берилади ва уни ўрганиш вазифаси топширилади;

– белгиланган вақт мобайнида гуруҳлар матн устида ишлайдилар;

– вақтни тежаш мақсадида гуруҳ аъзолари орасидан лидерлар танланади ва улар ўрганилган матнга оид асосий маълумотларни гуруҳдошларига сўзлаб берадилар;

– лидерларнинг фикри гуруҳ аъзолари томонидан тўлдирилиши мумкин;

– барча гуруҳлар ўзларига берилган матнни пухта ўзлаштирганларидан сўнг матнлар гуруҳлараро алмаштирилади;

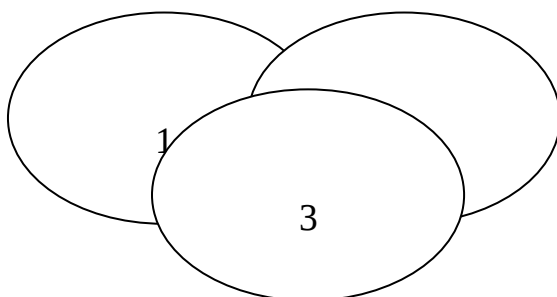
– бу босқичда ҳам юқоридаги фаолият такрорланади;

– шу тахлитда мавзу моҳиятини ёритувчи яхлит матн таҳсил олувчилар томонидан ўзлаштирилади.

«Вен диаграммаси» стратегияси (методи)

Ушбу стратегия таҳсил олувчиларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. Стратегия кичик гуруҳларни шакллантириш асосида схема бўйича амалга оширилади.

Ёзув тахтаси ўзаро тенг тўрт бўлакка ажратилади ва ҳар бир бўлакка қуйидаги схема чизилади (43-шакл):

Стратегия таҳсил олувчилар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билимлар, маълумотлар ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ушбу стратегиядан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

Стратегияни қўллаш босқичлари қуйидагилардан иборат:

- синф таҳсил олувчилари тўрт гуруҳга бўлинади;
- ёзув тахтасига топшириқни бажариш моҳиятини акс эттирувчи схема чизилади;
- ҳар бир гуруҳга ўзлаштирилаётган мавзу (бўлим, боб) юзасидан алоҳида топшириқлар берилади;
- топшириқлар бажарилгач, гуруҳ аъзолари орасидан лидерлар танланади;
- лидерлар гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикрларни умумлаштириб, ёзув тахтасида акс этган диаграммани тўлдирадилар.

«Вен диаграммаси» стратегиясини қўллаш жараёнида гуруҳлар томонидан ташкил этилувчи фаолият моҳияти қуйидагичадир (фаолият моҳияти умумий ўрта таълим мактабларининг VII синфида ўқитиладиган «География» фани бўйича «Ўзбекистон табиатининг умумий тавсифи» бўлими юзасидан билимларни ўрганиш асосида очиб берилади):

Гуруҳлар	Диаграмма нинг тартиб рақами	Топшириқлар мазмун
1 гуруҳ	1диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги текисликлар
	2диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги тоғлар
	3диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги тоғ оралик ботиқлар
2гуруҳ	1диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги нефт ва газ конлари
	2диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги кўмир конлари

	3диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги мис ва олтин конлари
3гуруҳ	1диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги дарёлар
	2диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги кўллар
	3диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги сув омборлари
4гуруҳ	1диаграмма	Ўзбекистон ҳудудидаги чўллар
	2диаграмма	Чўл ўсимликлари
	3диаграмма	Чўл ҳайвонлари

«Инсерт» стратегияси

Стратегия ўзлаштирилиши кўзда тутилган янги мавзу бўйича таҳсил олувчиларнинг муайян тушунчаларга эгалиklarини аниқлаш ва уларда матнга нисбатан таҳлилий ёндашиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Стратегияни қўллаш жараёнида қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- кичик гуруҳлар шакллантирилиб, улар номланади;
- ҳар бир гуруҳдан ўзлаштирилиши режалаштирилаётган мавзуга оид иккита фикр билдириш сўралади;
- гуруҳлар навбатманавбат мулоҳазаларни баён этадилар;
- баён этилган фикрлар ёзув тахтасига ёзиб борилади;
- сўнгра ўқитувчи янги мавзу моҳиятини ёритувчи матнни гуруҳларга тарқатади;
- гуруҳлар матн билан танишиб чиқиб, матн ва ўзлари билдирган фикрларнинг бирбирига қай даражада мувофиқ келганлигини аниқлайдилар (ўхшашлик ва фарқлар махсус белгилар ёрдамида қайд этилади);
- гуруҳ аъзолари шахсий қарашларини ифода этадилар ва махсус белгилар сони умумлаштирилади;
- гуруҳ аъзолари орасидан лидерлар белгиланади;
- лидерлар синф жамоасини гуруҳ натижалари билан таништирадилар;
- гуруҳларнинг ёндашувлари умумлаштирилиб, якуний хулоса

чиқарилади.

Стратегияни қўллашда таҳсил олувчилар қўйидаги схемалар бўйича фаолиятни ташкил этадилар:

1. Гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар билан матн қиёсий таққосланганда:

Махсус белгилар	Махсус белгиларнинг маъноси
Z	Матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар ўз аксини топган бўлса
S	Матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар ўз аксини топмаган бўлса
?	Матн билан танишиш жараёнида саволлар туғилса (тушунмовчиликлар юзага келса)

2. Лидерларнинг ҳисоботидан сўнг гуруҳларнинг натижаларини ўрганиш чоғида:

Махсус белгиларнинг тартиб рақамлари	Гуруҳларнинг номлари			
	Коперник	Галилей	Гиппократ	Ибн Сино
1.				
2.				
3.				

Стратегия таҳсил олувчиларда мантиқий фикрлаш, шахсий хатолар устида ишлаш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради.

Ролли ҳамда ишбоп ўйинлар

Айни вақтда таълимни ташкил этишда ролли ҳамда ишбоп ўйинлардан самарали фойдаланишга эътибор берилмоқда. Ўйин чоғида маҳсулдор эмас, балки жараёنли фаолият ташкил этилганлиги боис таҳсил олувчилар тасвирий вазиятларни яратиш асосида ўзларининг атрофмуҳитга бўлган муносабатларини табиий намоён эта оладилар. Ўйинли фаол фаолият эса уларнинг ижодий имкониятларини ошириб, тафаккурини ривожлантиришга ёрдам беради. Таҳсил олувчиларнинг назарий билимларни амалий кўникма ва малакаларга айлантириш, уларда таълимий фаолликни юзага келтириш, уларни ижтимоий муносабатлар жараёнига кенг жалб этишда ролли ҳамда ишбоп ўйинлар ўзига хос ўрин тутди.

Ўйин технологиялари таълим самарадорлигини таъминлаш, таҳсил олувчиларда фаолликни юзага келтириш, билим, кўникма, малакаларни шакллантириш, вақтни қисқартириш, таълимни жадаллаштиришга ёрдам беради.

Ўйин жараёнида намоён бўлувчи психологик хусусиятлар ҳар таҳсил олувчига шахсий имкониятларини намоёниш эта олиш имконини беради, уларнинг ижтимоий ҳаётда эгаллаган ўрнини барқарорлаштиради, уларда ўз-ўзини бошқариш кўникмаларини ҳосил қилади.

Ўйин технологиялари назарий билимларни мустаҳкамлаб, амалий кўникмаларнинг малакаларга айланишини таъминлаб қолмай, таҳсил олувчиларда муайян ахлоқий, иродавий сифатларни ҳам тарбиялайди.

Педагог ва психолог олимлар - Д.Н.Узнадзе, Л.С.Вүготский, А.Н.Леонтьев, С.А.Шмаков, Г.К.Селевко, П.Я.Гальперин, И.Оллоёров, А.А.Вербицкий ва бошқалар ўйинга асосланувчи фаолиятнинг моҳияти, уларнинг ўзига хос хусусиятлари, имкониятлари борасида тадқиқот ишларини олиб борганлар. Айни вақтда биз бу борада зарур назарий ва амалий маълумотларга эгамиз.

Ўйинларни ташкил этиш мақсадлари қуйидагилардир:

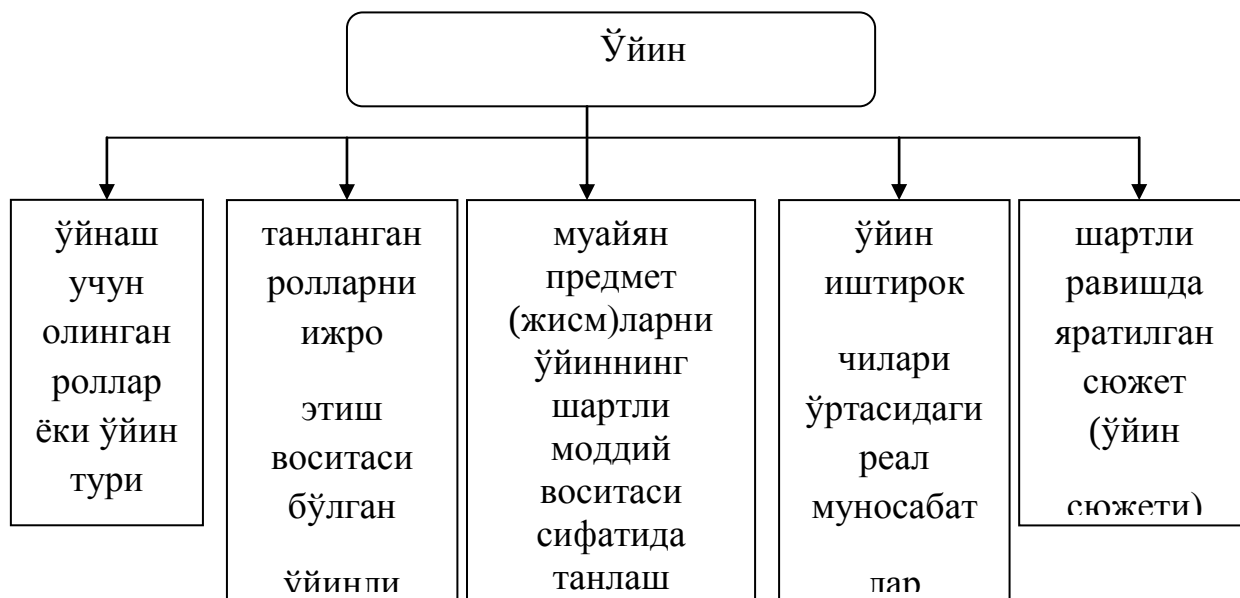
– таълимий (дидактик) мақсад;

- тарбиявий мақсад;
- фаолиятни ривожлантиришга йўналтирувчи мақсад;
- ижтимоий мақсад.

С.Каллаган¹нинг таъкидлашича, ролли ўйинларнинг муваффақиятли ташкил этилиши учун бир қатор шартларга амал қилиш зарур. Улар қуйидагилардир:

- жамоа аъзолари ўртасида самимий муҳитни қарор топтириш;
- ўйин жараёнида қатъий талаблар қўйилишини инкор этиш;
- ўқитувчи ва таҳсил олувчиларнинг эркин, бемалол, ўзига ишонган ҳолда, хотиржам ҳаракат қилишларига эришиш;
- синфда қулай шароитнинг мавжуд бўлиши (шовқин даражасини назорат қилиш, таҳсил олувчиларни чалғитувчи ҳаракатларни содир этмаслик);
- синфда тартиб ва тинчликни сақлаш мақсадида таҳсил олувчиларнинг ўйин фаоллигига таъсир қилмаслик.

Г.К.Селевконинг фикрича, ўйин психопедагогик жараён саналиб, у қуйидаги тузилмага эга бўлади (44-шакл):

¹Одарённые дети. – Москва: Прогресс, 1991. – 357 с.

Қуйида «Давлат ва ҳуқуқ асослари» фанинг ўқитиш жараёнида фойдаланиш мумкин бўлган ўйинлардан бир нечтасининг умумий лойиҳасини келтирамиз.

«Мактаб ўртоқлик суди»

Суднинг асосий вазифаси—мактаб Устави ҳамда ички тартибқоидалари, умумжамият ахлоқ ва ҳуқуқий меъёрлари талабларини бузган, уларга амал қилишдан бош тортган, педагогик назоратдан четда қолган таҳсил олувчилар хаттиҳаракатларини таҳлил этиш, уларнинг сабабларини ўрганиш, хулосалар ва бундай хаттиҳаракатларнинг барҳам топишига кўмак беручи чоратадбирларни ишлаб чиқаришдан иборат.

«Мактаб ўртоқлик суди» фаолиятини узлуксиз олиб бориш мақсадида оммавийахборот воситалари, хусусан, вақтли матбуот нашрлари саҳифаларида берилаётган, вояга етмаган ёшлар ва уларнинг фаолиятлари масаласига тааллуқли бўлган материалларни ўрганиб, уларнинг мазмунини ролли жараёни ҳосил этиш орқали таҳсил олувчиларга намоёиш қилиш усулидан ҳам фойдаланиш мумкин.

Бунинг учун машғулот мавзуи ва мазмунидан четга чиқмаган ҳолда суд жараёни сценарийси ишлаб чиқилади ва ижро этилади. Ҳаётинг воқелик тасвир этилган ушбу жараённинг бориши, яқунлари хусусидаги хабар «Қонун ва ёшлар» номли махсус деворий газетаси саҳифаларида ёритиб бориш ўйин самарасини тўлақонли тасаввур этиш имконини беради.

Суд жараёнининг ташкил этилишида таҳсил олувчилардан иборат суд раиси, судья ва халқ маслаҳатчилари, адвокат ҳамда давлат қораловчиси (прокурор)нинг роли ва уларнинг муваффақиятли бажарилиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Ролларни бажариш вақтида ўйин иштирокчиларининг юридик нутқ ҳамда маданият қоидаларига амал қилишлари ўқитувчи томонидан назорат қилиб борилади, бу ҳолат таҳсил олувчиларда юридик сўз ва ибораларни

тўғри қўллаш, фикрни тингловчиларга аниқ етказиб бериш, нотиқлик маҳоратини шакллантириш имконини берди. Суд ишида отаоналар, маҳалла фаоллари, фахрий ёки турдош синфлар, шунингдек, бошқа босқич синфларининг таҳсил олувчилари ҳам кузатувчи сифатида иштирок этишлари мумкин.

«Адолат ўлкасига саёҳат»

Ролли ўйинлардан яна бири – «Адолат ўлкасига саёҳат» деб номланган. Ўйиннинг мақсади – таҳсил олувчилар ҳуқуқий билимларини чуқурлаштириш, уларда ҳуқуқий идрок ва зехнини шакллантириш. Мазкур ўйин беллашув тарзида ҳам уюштирилиши мумкин. Унда икки ёки тўртта гуруҳ иштирок этиб, бир қатор шартларни бажарадилар.

«Адолат ўлкаси»да қуйидаги кўчалар мавжуддир (45-шакл):

Ўйинни ташкил этиш жараёнида гуруҳлар мазкур кўчаларда бўлган вақтларида улар номи билан боғлиқ шартларни бажаришлари лозим. Қуйида «Адолат ўлкаси»нинг шартли номлар билан номланувчи «кўчалари» ҳамда ушбу кўчалар моҳияти хусусидаги фикрларни ифода этамиз.

Билагонлар кўчаси

Бу ерда ҳар гуруҳ портретларда тасвирланган ёки ўзлари танлаб олган варақаларда номлари ёзилган давлат, сиёсат ва ҳуқуқ арбобларининг ҳаёти, фаолияти тўғрисида ҳикоя қилиб беришлари керак бўлади. Ўйинда

Аристотел, Платон, Абу Наср Форобий, Бурҳониддин Марғилоний, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Жалолиддин Давоний, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Аҳмад Дониш, Файзулла Хўжаев, Акмал Икромов, Шароф Рашидов, Жаҳон Обидова, Хадича Сулаймонова, Ислом Каримов кабилар тўғрисидаги маълумотларни бериш талаб этилади.

Шунингдек, мазкур «кўчада» «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси», «Бола ҳуқуқлари конвенцияси», БМТ, Гаага суди, Ўзбекистон Республикасида фаолият юритувчи «Инсон ҳуқуқларини муҳофаза қилувчи омбудсман» тўғрисида маълумотларнинг берилиши каби шартдан ҳам фойдаланиш мумкин.

Конституция кўчаси

У ерда ҳар бир гуруҳнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мазмунини қай даражада билишлари ҳамда шарҳлай олишлари аниқланади. Гуруҳ аъзоларининг бу борадаги билимларини аниқлаш Республика Қомуси бўйича тузилган саволларга уларнинг берган жавобларини беш балли тизим бўйича баҳолаш асосида кечади.

Жумбоқ кўчаси

Бу ерда гуруҳлар эътиборига ҳуқуқий мазмундаги ребус ёки кроссворд (бошқотирмалар)ларни ечиш вазифаси ёки қуйидаги кўринишдаги жадвал мазмунини ёритиш топширилади:

а) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қуйида берилган бўлим ва бобларининг қандай номланишини айтинг:

1бўлим 1боб	5бўлим XXIбоб	3бўлим XIVбоб
2бўлим VII боб	6бўлим	4бўлим XVIбоб

б) Қуйида берилган ифодалар қайси юридик ҳужжатларнинг мазмунини ёритмоқда:

Топшириқлар		
Ушбу Қонун фуқароларга таълимтарбия бериш; касбҳунар ўрганишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди ҳамда фуқароларнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқини	Ўзбекистон Республикаси умумий ўрта таълим мактаблари ўз фаолиятларида "Таълим тўғрисида"ги Қонунга; шу қонунга мувофиқ қабул қилинадиган бошқа қонунчилик ҳужжатларига ва мазкур Низомга	Миллий дастурнинг мақсади аҳолининг барча катламларининг ҳуқуқий саводхонликка эришишлари, юқори даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларни кундалик ҳаётда қўллай олишлари учун ҳуқуқий маданиятни шакллантиришнинг кенг қамровли

таъминлашга қаратилган	амал қилади	мунтазам тизимини яратади
---------------------------	-------------	------------------------------

Ушбу кўчада берилувчи шартларнинг таркиби ҳуқуқий лингвистикадан ҳам иборат бўлиши мумкин. Масалан: берилган қўшимчалар орасида шундай бир мустақил сўзларни ёзиш талаб этилади, натижада юридик атама ёки икки, уч сўздан иборат тизим ҳосил бўлсин:

МУ . . . ЛИК	-эркак кишининг исми ёрдамида ҳосил қилинувчи қасд тури (муқобиллик)
ҚО . . . ЛИК	-алоқа алмашув воситаси ёрдамида ҳосил қилинувчи жиноят таркиби (қотиллик)
ТАЛ . . . ЧИ	- лаҳза, муддат ёрдамида ҳосил қилинувчи жиноят содир этган шахс (талончи)
БОС . . . ЧИ	- пичоқ солинувчи махсус ниқоб ёрдамида ҳосил қилинадиган жиноятчи номи (босқинчи)
ТАД . . . КОР	-саноқ сони ёрдамида ҳосил қилинувчи жисмоний шахс, маълум соҳа эгаси (тадбиркор)
КО . . . ТИВ	-санъат тури ёрдамида ҳосил қилинувчи мулкчилик шакли (кооператив)

Хулоса

Интерфаол методлар-бу жамоа боълиб фикрлаш деб юритилади. Бу методларнинг оъзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва оъқувчи-талабаларнинг биргаликда фаолият коърсатиши билан амалга оширилади. Педагогик технология фақат ахборот технологияси билан богълиқ боълиб қолмасдан, балки оъқитиш жараёнида қоълланилиши зарур боълган ўқув техник воситалари, компютер, масофали оъқиш, турли техникалардан фойдаланиш билан белгиланади.

Биз юқорида кўриб чиққан интерфаол машғулотлар ўзига хос ташкилий туғулишга эга бўлиб, уни ташкил қилиш ва олиб бориш бўйича фаолият турлари алоҳида ажратилган ва ҳар бири бўйича алоҳида вазифалар шаклида номлар берилган. Бунда бир машғулот жараёнида шу машғулотни олиб борувчи бир вақтда ушбу турли вазифаларни бажариши кўзда тутилади. Шу билан бирга машғулотни икки ёки уч педагог ёки ёрдамчилар биргаликда олиб бориши ҳам қўлланилади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, интерфаол таълим бир вақтда бир нечта масалани ҳал этиш имкониятини беради. Булардан асосийси ўқувчи-талабаларнинг мулоқот олиб бориш бўйича кўникма ва малакаларини ривожлантиради, ўқувчилар орасида эмоционал алоқалар ўрнатилишига ёрдам беради, уларни жамоа таркибида ишлашга, ўз ўртоқларининг фикрини тинглашга ўргатиш орқали тарбиявий вазифаларнинг бажарилишини таъминлайди.

Шу билан бирга дарс жараёнида интерфаол методларни қўллаш ўқувчи-талабаларнинг асабий зўриқишларини бартараф қилади, улар фаолиятининг шаклини алмаштириб туриш, диққатларини дарс мавзусининг асосий масалаларига жалб қилиш имкониятини беради.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. “Инновацион технологиялар ўқув жараёнида” М.Т.Ешмуратов.
Тошкент-2011.
2. “Ўқитишнинг янги педагогик технологиялари” А.Х. Назиров.
Тошкент-2008
3. “Педагогик технология асослари” Навоий Давлат Педагогика
Институти
Педагогика кафедраси
4. www.google.uz ва www.ziynet.uz интернет сайтлари.

Санъат кафедраси Мусиқий таълим йўналиши 4 Е Гурух талабаси

Шарипова Розиянинг

“МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ”

фанидан “Жумбоқ кўчаси” номли курс ишига

ТАҚРИЗ

Мамлакатимизнинг тараққиёт босқичида педагогик технология (ПТ) баркамол инсонни шакллантиришни кафолатловчи жараёни ташкил қилишнинг илмий-услубий асоси бўлиб хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан педагогик технология таҳсил олувчини мустақил мутолаа қилиш, билим олиш, эркин фикрлай олишга ўргатишни кафолатлайдиган жараёндир. Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир.

Курс ишида замонавий ўқув методлари жумладан: Ақлий хужум, Кластер, БББ ва бошқа кўпгина методлар ҳақида фикр билдирилган.

Хуллас, Шарипова Розиянинг ёзган курс иши талаб даражасида бўлиб, вазифалар ечими ўз ифодасини топган. Иш айрим камчиликлар дан холи эмас. Жумладан, ишда имловий хатолар мавжуд. Булардан ташқари фойдаланилган адабиётлар рўйхати кегайтириш лозим.

Ушбу камчиликлар ишнинг умумий савиясини пасайтирмайди. Шуларни инобатга олиб курс ишини ҳимояга тавсия этиш мақсадга мувофиқдир.

Тақризчи: Ж.Т.Ярашев

Санъат кафедраси ўқитувчиси